

İnsan Hakları ve Bireysel Başvuru

Güney Dinç

*M.Semih Gemalmaz'ın bir önceki Sayımızda yer alan, "Bireysel Başvuru Hakkı ve Düşündürdükleri" başlıklı Yazısı ilgi uyandırdı. Bu kez Güney Dinç, Türkiye'nin taraf bulunduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ndeki "Bireysel Başvuru Hakkı"nın tanınması konusunu değişik bir Açıdan ele almaktadır.
B.S.*

BİLİM ve SANAT dergimizin Ekim 1986 sayısında, insan haklarına ağırlık verildi. İnsan hakları kavramı, Türkiye'de yeterince anlaşılammıştır. Hemen herkes insan haklarından yana görünmekte, sonra da, bildiğini okumaktadır. İnsan haklarından yola çıkarak, baskıyı, sömürüyü, dayatmacılığı savunanlar bile olmaktadır. Özellikle, becerikli, iş bitirici politikacılar, onların dümen suyundaki yazarlar, etkili iletişim olanaklarından yararlanarak, insanlarımıza mutluluk getirecek somut değerleri yozlaştırmayı iyi biliyorlar. Bu koşullarda, 1961 Anayasası dışında gerçek kimliğine yaklaşamadığımız insan haklarının tanıtılması için, ne kadar çaba gösterilse yeridir.

DEMOKRATİK KAMUOYU GEREĞİ

Türkiye, insan hakları konusundaki gelişmeleri, oldukça gerilerden izlemektedir. 1950 yılından beri yöneticiler, dışa bağımlı kapitalist ekonomiyi benimsemenin, Avrupa Konseyi üyeliği için yeterli olacağı yanılgısına saplanmışlardır. A.K.'ne katılmak, bir yönüyle de, hukukun üstünlüğü temelinde, çoğulcu, katılımcı demokratik bir yaşam biçimini benimsemektir. İnsan haklarının en önemli güvencesi, demokratik kamuoyudur. Siyasal iktidarlar, seçimle de göreve gelseler, insan haklarından, temel özgürlüklerden yana değillerse, onların, dış etkilerden yılarak, çoğulcu, katılımcı, özgürlükçü bir yönetime geçmeleri beklenemez. Türkiye'de, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin onaylanmasını izleyen tüm seçimlerde, çoğunluk ya da ara azınlık partileri durumuna gelen kuruluşlar, uluslararası yükümlülükler temelinde demokrasi savaşımı vermemişlerdir. Günümüzde de süregelen bu sessizlik, onların, devlet yönetiminde "kolaylık" arayan gerçek kimliklerini sergilemektedir. Türkiye'nin geleneksel politik yaşamına en ilerici görünümümlerle katılanlar bile, insan hakları kavramını soyut algılamışlar, kendi bilinç düzeylerini aşan gelişmelere ilgisiz kalmışlardır.

Etkili bir üç dürtü görünmezken, zaman zaman, günlük basında, Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkını benimseyeceğine

ilişkin haber ve demeçler yayınlanmaktadır. Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, *"Hükümet olarak Türk vatandaşlarının İnsan Hakları Komisyonu'na kişisel başvurusuna olumlu gözle bakıyoruz ve bu konudaki çalışmalarımızı sürdürüyoruz...Kişisel başvuru hakkına çok az çekince koyacağız."* demiştir.¹

Ara seçimlerden sonra, aynı doğrultuda bir açıklama, Adalet Bakanı Necat Eldem'den gelmiştir. Türkiye'nin, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel başvuru hakkını benimseyeceğini söyleyen Eldem, bir soru üzerine, *"Kişisel başvuruların ne zaman nasıl başlayacağı konusunda tarih vermiyorum.. Konu üzerindeki çalışmalarımız sürüyor."* demiştir.²

Çalışmalar süredursun, bugün yürürlükteki yasalara ve yönetim alışkanlıklarına göre, bireysel başvuru hakkını benimsemek, kolayca gerçekleştirilecek bir iş değildir. A.İ.H.S.'nin 25. ve 46. maddelerine göre, bireysel başvuru hakkını kabul eden ülkeler, *"..belli bir süre.."* ve *"..mütekabiliyet.."* koşulu dışında hiçbir çekince koyamıyorlar. Bu durumda, bireysel başvuru hakkı ile birlikte, çok geniş kapsamlı bir hukuk reformunun gündeme getirilmesi zorunludur.

YURTTAŞLARIN ANAYASA MAHKEMESİNE BAŞVURU HAKKI

Türkiye'de gerçek ve tüzel kişiler, doğrudan Anayasa Mahkemesi'nde dava açamıyorlar. A.İ.H.M.'nin yargı yetkisini benimsemek, yurttaşlarımıza, yerel mahkemelerce tutarlı görülmediği için Anayasa Mahkemesine götüremedikleri savlarını, uluslararası organlara iletme hakkının tanınması anlamına gelecektir. Bu durumda, A.İ.H.M., bireysel başvurular nedeniyle, Türkiye'nin Anayasa Mahkemesi gibi de çalışmak zorunda kalacaktır. Böylesine çelişkili bir duruma düşülmemesi için, birinci adım olarak, yurttaşlara, Anayasa Mahkemesi'nde doğrudan dava açma yetkisinin tanınması gerekir.

İkinci güçlük, yine Anayasa'dan kaynaklanmaktadır. Anayasa'nın geçici 15. maddesine göre, Milli Güvenlik Konseyi tarafından *"...çıkarılan kanunlar, kanun hükmünde kararname...alınan karar ve tasarrufların Anayasa'ya aykırılığı iddia edilemez."* Böyle bir koşul, Türkiye'nin Anayasa Mahkemesi için, geçerli olsa bile, bireysel başvuru hakkı benimsendikten sonra A.İ.H.K. ve A.İ.H.M., kendilerini, Anayasa'nın geçici 15. maddesi ile bağlı görmeyeceklerdir. Böylece, Anayasa Mahkemesi'nin kendisini yetkisiz saydığı bir konuda, A.İ.H.M., uyuşmazlığı özünü inceleyip, karar verebilecektir.

Üçüncü büyük çelişki, yine Anayasa'dan doğmaktadır. 1982 Anayasasında yer alan temel hak ve özgürlükler, önemli ölçüde A.İ.H.S.'nden esinlenmiştir. Anayasa'da, B.M. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde, A.İ.H.S.'nde ve Helsinki Sonuç Belgesi'nde belirlenen temel hak ve özgürlüklere yer verildiği

görünümü yaratılmak istenmiş, ancak, geniş kapsamlı, soyut ve belirsiz kısıtlamalar nedeniyle, hakların özü ortadan kaldırılmıştır. Üstelik özgürlükleri daraltan kuralları uygulama yetkisi siyasal iktidarların isteğine bırakılmıştır. 1982 Anayasası'nın sınırlı özgürlük anlayışı, A.İ.H.S.'nin ancak olağanüstü dönemler için öngördüğü geçici kısıtlamaların bile gerisinde kalmıştır. Bu yapının, uluslararası organların denetim süzgecinden geçmesi olanaksızdır. Bunlar, piramidin tepesinde doruklaşan sorunlardır. Aşağılara inildikçe, Anayasa ile birlikte, daha pek çok yasanın değişmesi zorunludur. Savunma hakkını kısıtlayan alışkanlıklar, yargıç kararı olmadan gözaltına alma, güvenlik soruşturması, fişleme, 1402'likler, siyaset yasakları, işkence, bedelsiz kamulaştırma, çalışma ve örgütlenme özgürlüğü ile bağdaşmayan engeller gibi yasal dayanağı olan veya olmayan daha nice uygulamanın uluslararası kurallar önünde sınanması gerekecektir. Türkiye, bu koşullarda bireysel başvuru hakkını benimseyince, göreve başladığı 1960 yılından 1985 sonuna dek 25 yılda 116 davayı karara bağlayan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne, yalnız ülkemizden, her yıl yüzlerce dosya gönderilecektir. Böyle bir iş yoğunluğunu ne komisyon kaldırabilir, ne de Mahkeme. Üstelik ardarda insan hakları ihlallerinin saptanması, uluslararası saygınlığın ölçüsünü, borç alıp faiz ödemekte gören anlayışın bile işine gelmeyecektir.

GÜNDEMDEKİ KONU

Gündemdeki konu, çok yaralar alan hukuk devletinin yeniden onarılması sorunudur. Dışarıda özgürlükçü görünüp, içte tutuculuğu yeğleyenlerin bu konuda yapabilecekleri hiçbir şey yoktur. Kişisel başvuru hakkı ya en geniş boyutlarda tanınacak, ya da, şimdiye kadar olduğu gibi, bu olanak yurttaşlarımızdan esirgenecektir. Bireysel başvuruyu benimser görünüp, özde, yok edici engeller koymak Sözleşme'ye uygun düşmeyeceği gibi, içte ve dışta, kimsenin işine gelmeyecektir.

Avrupa ülkelerinden kaynaklanan eleştirileri yumuşatmaya yönelik yüzeysel girişimler, böyle bir açmaza takılmak zorundadır. Bu engeli aşmanın tek yolu, bireysel başvuruyu benimsemekle birlikte, anayasa değişikliğinden başlayan, geniş kapsamlı, çağdaş, özgürlükçü bir yapıya yönelmektir.

Kuruluş aşamasındaki İnsan Hakları Derneği'nin tüzüğünde "*Ülkemizin imzaladığı uluslararası belgelerde yer alan, insanlığın özgürlük mücadelesi tarihinden ve insan olma onurundan kaynaklanan, uygar dünyanın benimsediği çağdaş özü ile belirlenen insan haklarının, toplumumuzda tüm boyutlarıyla yaşama geçirilmesi için uğraş vermek...*" olarak saptanan amacı, "*...çok geniş kapsamlı, hatta devletin dahi faaliyet ve görev alanını aşan bir çalışma...*" gördüğü için geri çeviren, tüzükten çıkarılmasını isteyen bir yaklaşımın, bireysel başvuru hakkını benimseyeceğine inanmak olanaksızdır.³

İnsan Haklarını özümlemek, hele uygulamaya koymak, yaşadığımız koşullarda kolay bir iş değildir.

- 1 - Cumhuriyet, 8.8.1986
- 2 - Cumhuriyet, 5. 10.1986
- 3 - Oktay Akbal, Cumhuriyet, 6.10.1986